

Víctor Català, autenticitat i eficàcia

per Jaume Vidal Alcover

ve a una mentalitat noucentista, Víctor Català devia ser una escriptora suspicada. Aquella gent predicava l'ordre i el respecte, com els neoclàssics del Gran Cent. Un cert tipus d'ordre, evidentment, perquè també el de Boileau era a l'ordre a la seva manera, i de cap de les maneres l'Ordre — absolut, amb majestats — que, a nivells humans, supòs que no deu existir; ni, potser, cal que existeixi. El retrat que feien a Víctor Català era un retrat de gramàtics, d'autors de diccionaris. La seva plenitud coincideix amb l'època Fabra — època que, en alguns sectors, encara dura — amb la moda del *détail exact* i de l'obra-ben-feta predicada per Eugeni d'Ors. Tanmateix, pens que les coses, avui, han mudat una mica, que s'han contemplat els horitzons de la tolerància, que admetem estètiques distintes de les que ens són particularment agradables o que ens imposades per unes modes més o menys fugisseres i que la crítica se sap posar per damunt dels problemes lingüístics a l'hora de jutjar un escriptor. Seria un sentiment elogiar l'obra d'un poeta o la d'un prosista en atenció a la riquesa del seu vocabulari. Avui ja hem après, supòs, que aquest punt de vista no és vàlid per a jutjar un escriptor, sinó per a jutjar un diccionari. També sabem que hi ha dues vies d'enriquiment d'un llenguatge: l'estudi dels diccionaris i de les gramàtiques, i l'ús constant i habitual de la llengua. Als homes del moment, d'aquests dos camins, era el primer el que els mereixia més confiança; al lector d'avui, li agrada prou el llenguatge parlat, viu, del carrer, encara que no sigui massa ortodox. Un altre retrat que han pogut fer a Víctor Català és que s'equivocava: en voler imitar la parla popular de les diverses contrades catalanes, no l'encertava sempre. Potser ho va fer. No crec, tanmateix, que això és important. En la veïna literatura castellana concec dos llibres de llenguatge artificial. Un dels quals és una obra nostra i l'altre quasi bé no és llegidor. Em refereixo a *Tirano Bandera*, de Valle Inclán, i a *La Colina*, de C. J. Cela. No hi ha el llenguatge que fa el llibre, sinó allò que amb aquell llenguatge es diu. És a dir, la bona utilització d'aquest llenguatge. D'altra banda, hem sentit elogiar un Goethe o un Nietzsche, per exemple, precisament pel que tenien de renovadors de la llengua. Només en els nostres litorals — i pens també en Castella o en França — una mentalitat apassionadament academicista — i valga la paraula — ha pogut reduir la llengua a la immobilitat sagrada i pedrenca del monument.

Malgrat les reserves dels fabristes, Víctor Català va ser i ha estat, d'ençà de la seva aparició, un escriptor altament considerat en el país. Potser no el llegien — «Massa he fet de comprar el llibre! ¡Encara volem que el llegeixi?», que deia un bon home molt nostrat — o bé desdenyaven aquell llenguatge no subjecte a les normes — que no eren només les ortogràfiques: d'aquestes, a Víctor Català, tant se li'n donava —, però, amb les reserves que fossin, el respectaven i, fins i tot, l'admiraven. L'aparició de *Solitud* va ser com una revelació. No és que ho fos: ni de la mateixa autora, que ja havia publicat el recull de *Drames rurals* (1902), ni dels horrors del naturalisme, que ja comptaven — si no vaig errat de dates — amb llibres com *La punyalada*, de M. Vayreda, o *Els sots feréstecs*, de R. Casellas, per citar només els

Víctor Català al jardí de casa seva, a l'Escaiola.

Víctor Català en un dels seus darrers retrats.

que ara em vénen a la memòria, potser, alhora, els més significatius. Víctor Català és un cas d'endarreriment: el seu estil i la seva manera narrativa pertanyen al vuitcentisme. ¿Però quin narrador d'aquella època no hi arriba, endarrerit? Les veus noves d'un Maragall o d'un Alcover, d'un Costa i Llobera, d'un Guerau de Liost, d'un Carner no troben correspondència en la prosa narrativa. D'altra banda, la mateixa Víctor Català, l'any 1920, ho deia explícitament: «La novel·la catalana és, encara, un gènere vuitcentista», i ella, Víctor Català, tot i haver conegut la desolació del noucentisme, es presenta com a fruit de la «primera renaixença», i diu: «El vuitcentisme és el pare de la renaixença d'ara. Un esperit de llibertat va informar el nostre pensament i ens va fer sentir l'impuls romàntic de saltar totes les tanques i d'anular tota trava. L'esforç no va ser pas fàcil. La primera renaixença va ser "el temps del llenyater". No hi havia públic, ni crítica ni a penes autors. Els escriptors eren uns herois isolats que anaven donant cops de destrat per aquí i per allà, aterrant malesa. Avui el camí és més

planer. Els escriptors d'ara poden fer de senyor. Quina joia, poder constatar la finor d'alguns estils contemporanis! Nosaltres érem cantelluts, però no ens sap greu de reconèixer-ho: el patrimoni literari català s'haurà nodrit, al capdavant, també una mica, amb el nostre coratge aspre de llenyaters». No li sabia greu reconèixer-se cantellut — que de veritat ho fos o no és un altre problema — ni va fer mai cap prova per no ser-ho. Veia les coses i, tal com les veia, les deia; no li agradava el món on vivia i procurava explicar per què, denunciant injustícies i cegueses. I li bastava, per fer tot això, amb les armes conegudes: no va intentar forjar-ne d'altres. Els escorcolladors d'escoles i tendències hi tendran poca feina: Víctor Català és un autor per a historiadors de la literatura — com ho poden ser Ruyra o Mercè Rodoreda, exemples il·lustres —; Víctor Català és un autor per a lectors de novel·les i contes.

Solitud es publicà, per primera vegada, a les pàgines de la revista «Joventuts», i, com explica la mateixa Víctor Català, *Solitud* va ser novella i no conte perquè així ho preferien a la revista, «puix, com a narracions curtes, comptaven ja un volum de mestre Ruyra». L'autora és particularment explícita en revelar la gènesi de *Solitud*: com que la crítica l'havia acusada, a propòsit dels *Drames rurals*, «d'inquirir massa substància en poc espai», va pensar «en fer un drama rural més, però sense limitar la volada de la fantasia, sense esquivar les descripcions, sense esquematitzar en desmesura». La pensada, val a dir, és més tost ingènua. Hi ha, supòs, en la literatura narrativa, el gènere novella i el gènere conte — que tenen alguna cosa que venen entre si, però que són distints —, i no podem pensar en un conte com en una novella reduïda o en una novella com en un conte ampliat. El cas de *Solitud* és exemplar: no és que hi sobrin, només, els capítols de la caragolada o els de la festa de l'ermita, com assenyala M. de Montoliu; és que hi sobra tot el que no és l'explicació neta i escatida del drama, tot el que rau fora de les circumstàncies de lloc i de persones al voltant — l'alt domini del Pastor, la malignitat de l'Ànima, la indiferència i la mandra de Matias — que determinen i perfilen la solitud de Milla a l'ermita externa i llunyana. És la visió del drama que és una visió de conte, i no de novella. La lentitud del ritme narratiu no és congènita, sinó imposada, forçada. Ara, de sobrer, tampoc no ho és res, evidentment, perquè tot té un gran poder revelador, que és, al cap i a la fi, la justificació de tota literatura.

A més de *Solitud*, Víctor Català va escriure dues altres narracions llargues: l'una, de les talles d'una autèntica novella: *Un film*; l'altra, de la mida del que els francesos anomenen *nouvelle*: *Conversió*, inclosa en el recull de *Contrallums*. I encara n'annuncià una, de novella llarga, que no va arribar, em pens, a escriure del tot: *Tragèdia de Dama Nisa*. Però té, també, una narració curta, inclosa en *La Mare Balena*, que és exactament una novella i que l'autora, advertint-ho, va titular *Novel·leta*. No es tracta d'un conte on hi hagi el germe d'una novella, com podríem dir de l'admirable narració de S. Espriu *Terreseta*.

que baixava les escales, sinó que és una novella mal contada: una mena de resum de novella fet pels sintetitzadors del «Reader's Digest». I això il·lustra, per l'altre cap, el que deia a propòsit de *Solitud*.

Però tot això són, potser, pures qüestions de tècnica literària que interessin poc. El que importa és allò que Víctor Català, en forma de conte ben fet o de novella malgirbada, diu i ens explica. El realisme literari — i la seva maduresa, que anomenen naturalisme — va néixer amb intencions de denúncia contra els postulats romàntics. Exemples il·lustres d'aquesta denúncia són *Le père Goriot* o *Madame Bovary*, *L'assomoir* o *La malavoglia*, pel talent del dramatism patètic, de la serietat tràgica; *Bouvard et Pécuchet*, el *Dictionnaire de phrases reçues* o la coneguda gambada cap a l'avantguardisme — encara vàlid — que és *Ubu, roi*, de Jarry, pel costat del grotesc.

Al nostre país, aquest vessant grotesc del realisme no arriba a ultrapassar el quadre de costums. Hi ha alguna excepció, com és el cas d'alguns «aiguaforts» de G. Maura — *Escola pràctica*, *Ses Pepparrines* —, però la sàtira *esperpèntica* — que compta amb una bona tradició en poesia — no fa fortuna massa d'hora en el terreny de la narració, i cal esperar l'aparició de *Mort de Dama* (1981) o del recull *Ariadna al laberint grotesc* (1985) per poder-ne parlar complidament. Víctor Català, que, com a narradora d'històries rurals, sempre ens farà, a nosaltres, homes de ciutat, una vaga sentor d'escriptora costumista, no s'hi repenja gaire: ni en el quadre de costums — malgrat els capítols essencials de *Solitud* i algunes referències, veritablement folklòriques, d'altres narracions — ni en l'*esperpèntic*. Els costumistes, en descriure algun costum, sembla que certifiquin la seva defunció. Per a Víctor Català, si cal descriure algun costum, és precisament perquè és ben viu i té un paper important en la determinació i l'esdeveniment del drama. Ben clares vegades, per no dir mai, sent la nostàlgia dels temps passats; al contrari: si, literàriament parlant — *stricto sensu* —, palesa un cert endarreriment, les seves idees són d'última avançada. Com a exemple, m'agrada citar aquesta descripció de l'actitud *hippy*, prou anticipada, del Roig de can Clau del conte *Lentú*: «S'havia convertit en un rodamón, en un bohemi, en un ent autònom dins l'allau de persones dites civilitzades perquè tenen casa pròpia o van de lloguer, perquè treballen pel seu compte o fan treballar a compte seu, perquè paguen contribució o trauen la cèdula cada any; perquè estan encabides, de grat o per força, en un quelcom treballósament enginyat, conegut per organització social, i ben ensinistrats i amb els ulls tapats per les ulleres de cuir, com honorables borriquets que són, ajuden a donar voltes i més voltes a la sinia». He dit la mentalitat o l'actitud *hippy* del Roig; crec que havia d'haver dit de Víctor Català.

Aquesta clara i seca revolta contra l'ordre establert és constant en l'obra de Víctor Català. A uns famoses deu manaments d'una mare que posa la seva filla a servir, en un dels seus contes irònics — mai *esperpèntics*, encara que la situació, sovint, ho és — de Víctor Català

(*L'amoreta d'En Pla*), és un aquesta volta, sota aspecte de barba, es mostra amb més duresa: «Escolta, tu, encara da — diu la dona a la pobre minyona — i goita de posar-te a la memòria tot que et diga. T'he llogat a ca la senyora Pelegrina Rectora, i aquest vespre t'ha bra de tu que em pois en un afront, i perquè ja estaries fresca. Ara l'ensenyant els manaments que has de seguir, i ten compte de fer-li cap manament. Primer: treballaràs fins que et caigui les ungles o que li faci llàstima. Segon: estalviaràs l'oli com si anés a unca el trill. Terc: menjaràs poc per no danyar-te el païdor i no castigar-li la butaca. Quart: la galejaràs sempre com a fos Sant Roc el dia de la festa. Cinquè: no xerraràs res a ningú, com si una no pa l'hagués pessigat la llengua. Sis: no t'embrutaràs la roba per no haver de gastar gaire sabó. Setè: l'airejaràs tot de matí, per no agafar peresa ni escapar llençols. Vuitè: no et queixaràs de cap mal fins que demanis l'extremació. Novè: no et faràs dir cap cosa dues vegades, perquè no et tinguin per sota. I desè: quan te fiquis al llit resaràs: *Deu m'encoman tan fort com si et tressissin ànimes...*». És l'obscura gaitera rural — prou perseverada per qui la va cut a la pagesia i que Víctor Català devia conèixer més que de sobres —, però, amb les tals contadacions, aquesta mena de Jaltvé de poble maquina que per via de tan cega submissió, la mestressa faci amb la voluntat de la mestressa i en surti hereva o, almenys, llegatària de consideració.

La problemàtica dels diners és la base de la novella realista, perquè és la base de les reivindicacions burgeses. Emma Bovary no se suïcida per cap desengany amorós, com podia haver fet una heroïna de novella bizantina o cavalleresca, sinó perquè no pot pagar els seus deutes. Josep Pla, en una conversa, ja fa anys, em deia que la cosa més important d'una novella era saber amb quins diners vivien els seus personatges i d'on els treien. Això no obstant, la qüestió econòmica no és obsessiva ni primordial en l'obra de Víctor Català. D'una vivències i molt rica imaginació, el seu jutjant és, diríem, el del fulletó: històries d'oradures, de veuclaus terribles, que èpiques, de recels, de ressentiments, de morts, de sang, de molta sang. La seva única novella llarga — tret de *Solitud* — és un fulletó, només que de bastant més categoria que *Les misèrables de París* que *Les misèrables*, i moltes de les seves narracions curtes tendeixen a la cruïlla i al sensacionalisme fulletonesc. És la moda d'una època, i, així com Cervantes va poder dir dels cavallers de *El Cant del Blanc* que menjaven i dormien i es morien al llit i feien testament, així els arguments fulletonescos de Víctor Català no són obstacle perquè els seus personatges siguin ben bé de carn i oss i els seus problemes, problemes de cada dia, coneguts i perdurables. Així, a *Un film*, l'anècdota central de l'hospital ambicions fins a la delinqüència travessa una sèrie d'històries familiars i particulars — sovint tretes a collació sense pretext massa vàlid, una mica a la manera com també ho feia Pío Baroja — extremament vives i exemplars. En aquestes històries marginals — que apareixen

... la qüestió econòmica com a explica-
 ... dels avatars d'una família o d'un in-
 ... dels, i fins i tot, del seu tarannà. Com
 ... apareix, també, la qüestió eròtica,
 ... alludida de lluny. No sé si per por
 ... respecte a les convencions morals
 ... — Víctor Català, a desgrat del
 ... — o perquè, realment,
 ... qüestions l'interessaven poc.
 ... tinent, per exemple, que l'heroi
 ... no exploti el seu atractiu fi-
 ... per la via amorosa. Val a dir que
 ... com a insistència temàtica en-
 ... tantament un la novella: quasi
 ... malgrat les conegudes excepcions —
 ... mateix, Víctor Català s'estima més
 ... les relacions amoroses per bas-
 ... en crim passional (*Parricidi*), una
 ... (*Contractador*), una burla de-
 ... (*En Pelletet*), una ironia
 ... (*Creu i ratlla*) o no
 ... amb la crueltat, només,
 ... portar l'assenyament (*Substi-*

La burla — la burla rislera, vull dir —
 la burla rara a l'hort de Víctor Català.
 Comentaries i crítiques de la seva obra
 i ratió sovint aquesta tendència a
 — sempre les coses pel costat dolent.
 ... defensava amb metàfores: «El
 ... és com una casa a quatre
 ... per tres hi dona ara el sol, ara
 ... però el quart està reservat a
 ... exclusivament... Jo, quan vaig
 ... de gnaitar a través de mon cor
 ... del món, vaig ensepegar-me a
 ... per la quarta banda». Però, en
 ... a donar excuses, no convencia
 ... Ni tampoc, supòs, no ho prete-
 ... Ni escrivia a ciutat, com Narcís
 ... i no entelava la crueltat de la visió
 ... fines heires ciutadanes, ni prac-
 ... com feia, en canvi, Joaquim
 ... cap mena de franciscanisme. Co-
 ... el seu món rural, l'estimava i
 ... mateix n'acusava els defectes.
 ... molt bé, com a bona autora rea-
 ... que la societat agrícola estava pe-
 ... i explicava per què. No arribà
 ... a les denúncies demagògiques de
 ... de *La barnaca*, però ja hem vist
 ... en la mesura i quin l'abast de la
 ... acusació, l'acusació del realisme,
 ... — la més neta, potser, i objec-
 ... acusació que, provinent d'una vi-
 ... d'una actitud intel·lectuals, ha re-
 ... més l'ordre establert —, portada a
 ... d'avançament no sobrepassat,
 ... el nostre país, per cap altre escriptor
 ... l'època llevat, tal volta, de Salva-
 ... catalans. En aquest, alguna vegada,
 ... denúncia, clara, directa, era el motiu
 ... de la narració (*El picacaldres*); sovint,
 ... tot i essent ben palesa, restava
 ... marginada o, en certa manera, engolida
 ... per la força patètica del relat (*La dida*
 ... fins i tot, la novella *Flor de card*).
 ... Víctor Català, aquesta denúncia
 ... com hem vist, la forma de la
 ... burla; més sovint, també, queda reman-
 ... per la càrrega sentimental de l'ar-
 ... que adopta espesses vegades
 ... l'èpica de l'epopeia.

És una de les coses — rares pel realisme,
 ... obstant l'herència romàntica de la
 ... hiperbole efectista — que recull Víctor
 ... Català, potser de les modes noncentistes,
 ... aquest tòpic, expressament manllevat
 ... l'èpica clàssica: *Els centaures*, arbo-
 ... de una lluita a mort; *Dionissos* o

l'heroi, foragitat dels poblats per *vaga-*
bando e indocumentado, immergit, en-
 ... l'estiu sec, en una son olímpica, in-
 ... diferent a l'incendi de la plana, que ell
 ... ha provocat llançant banda avall d'un
 ... marge la cua encesa del seu cigarró; la
 ... dels naufragis, feréstega i homeira,
 ... que, la tempesta amainada, roman
 ... «satisfeta de no veure, en tota l'estesa
 ... del golf, un sol piquet negre, una sola
 ... barca de les que l'hom li llençava al da-
 ... munt com un jou vergonyós, com un se-
 ... gell de domini i possessió... Aquest to
 ... alt, aquest *paulo maiora canamus*, indub-
 ... tament hiperbòlic, però molt ben ad-
 ... ministrat i de gran efecte, respira, fins i
 ... tot, en les obres de més discreta inten-
 ... ció de Víctor Català. Com és, per exem-
 ... ple, en *La cotilla de domès groc*, una
 ... aguda narració d'un daltabaix provocat
 ... pels nervis d'una noia que la vessar tot
 ... l'oli d'una llumenera sobre una preciosa
 ... cotilla tot just acabada, cosa que origina
 ... una tremenda apallissada per part de son
 ... pare, que és el mestre de l'obrador, i no
 ... es para a reparar els motius de l'em-
 ... viament: un ratinyol de claveguera que
 ... li havia entrat a la noia per sota els
 ... vestits — frem al vuitcents — i no en
 ... sabia sortir.

En un estudi més acurat de l'obra de
 Víctor Català, caldria aturar-se en l'es-
 tudi psicològic dels seus personatges,
 sobretot dels femenins. La dona sol ésser
 protagonista de la novella realista. Ho
 és també — malgrat les excepcions,
 entre les quals hi ha, precisament, la de la
 novella *Un film* — en l'obra de Víctor
 Català. Arreu trobam dones inoblida-
 bles: dominadores, segures de si mateixes
 (com la mestressa de *Creu i ratlla*
 o l'esmentada senyora Pelegrina Rectora
 de *L'amoreta d'En Piu*), rebellades
 contra un món advers (com la Mila de
Solitud) o obedièntes igual que anyells
 (com la promesa de *Substitució*), calcu-
 ladores, d'un assenyament egoista (com
 la Maria Gallinaire d'*Un film*) i, fins i
 tot, sense cap escrúpol per obtenir l'a-
 compliment dels seus plans (com la veï-
 na d'*Enaiguament*). Són dones terribles
 i turmentades, com la marquesa d'Arti-
 gues i la seva cambra, com la Carmeta
 d'*Un film*, sense atractiu físic, intelli-
 gents, ocupant un lloc en el món on
 viuen, desdenyant — com la Mila de
Solitud — d'un cop i per sempre, l'orba
 munició d'homes que les envolten, pario-
 nes, elles, dels homes, en la continuada
 brega per la subsistència o per una vida
 millor.

En l'obra de Víctor Català, la dona ocu-
 pa sovint el lloc de la intel·ligència. Ella
 veu, observa, esbrina, regeix. L'home és
 l'impuls cec, la brutalitat, la força inex-
 pressiva. Em sembla, a propòsit del que
 dic, significatiu aquest passatge de *Car-*
nestoltes, on explica un treball de la
 marquesa: «I quan, a la fi, pogué en-
 raonar, la veu li sortí aspra i sense en-
 tonació, com certes veus d'home: una
 veu misteriosa que no es coneixia ella
 ni amb prou feines li reconegué la cam-
 brera». Els homes són l'instint, la bes-
 tiesa i la bestialitat, són els executors
 de la venjança, els vessadors de sang...

No sé on he llegit o he sentit ponderar
 unes determinades virtuts de la dona ca-
 talana que la impulsen a la lluita, per
 ocupar, pel sol dret de la pròpia vàlua,
 uns llocs tradicionalment reservats als

Víctor Català amb la seva família. A la
 foto de grup (l'any 1927, a casa de la seva
 germana Amèlia, a Montflorit de Corda-
 nyola), és la primera de la dreta; asseguda
 al primer pla, la seva mare. A sota, a no-
 ranta anys, amb el seu nebot i fillol, el
 compositor Lluís Albert i Ribas, a la gen-
 tillesa del qual devem quasi tota la il·lus-
 tració dels tres articles sobre l'escriptor
 publicats en aquest número de «Serra
 d'Or».

homes. No sé fins a quin punt pot ésser
 considerat això com a característica ra-
 cial. En tot cas, val la pena de constatar
 que, en aquests darrers temps de la nos-
 tra història literària, hi ha tres dones
 ocupant un lloc ben destacat en el pri-
 mer reng de la prosa narrativa: Víctor
 Català, Mercè Rodoreda, Maria-Aurèlia
 Capmany. Tan diferents com vulguem
 l'una de l'altra, tenen totes tres com a
 denominador comú la bona qualitat de
 la seva obra i la lliçó que, cadascuna al
 seu temps i pel seu costat, han sabut
 donar, d'autenticitat i d'eficàcia, en un
 món regit per homes més tost prudents
 i potser massa savis.

JAUME VIDAL ALCOVER